

İBNÜ'L-HANBELİ, Ebü'l-Kâsım

(أبو القاسم ابن الحنبلي)

Ebü'l-Kâsım (Ebü'l-Berekât)
Şerefü'l-İslâm Abdülvehhâb
b. Abdilvâhid b. Muhammed
eş-Şirâzi ed-Dimaşki
(ö. 536/1141)

Hanbelî fakihî.

Dimaşk'ta doğdu. Pek çok ilim adamının yetiştiği bir aileden gelmektedir. Özellikle babası Ebü'l-Ferec Abdülvâhid eş-Şirâzi, Hanbelî mezhebinin Suriye ve Filistin bölgesinde yayılması hususunda büyük gayret göstermiş olup soyundan gelenler İbnü'l-Hanbelî diye anılmıştır. İbnü'l-Hanbelî, küçük yaşta kaybettiği babasından ve Ebû Tâlib İbn Yûsuf'tan ders aldı. Fıkıh ve tefsir başta olmak üzere dinî ilimlerde adını duyurdu ve döneminde önde gelen Hanbelî âlimlerinden biri oldu. Şâfiîler'in itirazına rağmen, Hanbelî mezhebinin yayılması ve doktrinini gelişmesinde önemli roller üstlenmiş olan Dimaşk'taki Hanbeliyye Medresesi'ni kurdu. Eş'arîler'e karşı Hanbelî-Selefî akidesini savundu. Bilhassa Dimaşk'taki Mâlikiyye Medresesi'nin hocalarından Mâlikî-Eş'arî âlimi Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Devnâs el-Mağribî el-Findelâvî ile çeşitli konularda tartışmalarda bulundu. Muhtemelen bu tartışmalar yüzünden ortaya çıkan huzursuzluklar sebebiyle bir ara Emeviyye Camii'nde vaaz vermesi yasaklandı.

Haçlılar 523 (1129) yılında Dimaşk'a saldırdığı zaman burada hüküm süren Tâcülmlûk Böri b. Tuğtegin, İbnü'l-Hanbelî'yi yardım istemesi için Bağdat'a elçi olarak gönderdi. Halife Müsterşid-Bilâlâh, İbnü'l-Hanbelî'ye hil'at giydirerek Dimaşk'a askerî yardım göndereceğini vadedti. İbnü'l-Hanbelî, Bağdat'ta kaldığı süre içinde ders verdi ve bazı ilim adamları ile münazaralar yaptı. Bağdat'ta kendisinden hadis dinleyenler arasında Ebû Bekir İbn Kâmil bulunmaktadır.

İbnü'l-Hanbelî 17 Safer 536'da (21 Eylül 1141) Dimaşk'ta vefat etti. Sibt İbnü'l-Cevzi ölüm tarihini 533 (1138) olarak vermektedir (*Mir'âtü'z-zamân*, VIII/1, s. 169). Kaynaklarda onun *el-Müntehab fi'l-fıkh* (iki cilt), *el-Müfredât*, *el-Burhân fi usûli'd-dîn*, *Risâle fi'r-red'ale'l-Eş'ariyye* adlı eserleri bulunduğu belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 275; İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam* (Atâ), XVII, 254; İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî, *Zeÿlü Târîhi Bağdâd* (nşr. Kayser Ebû Ferah), Haydarâbâd 1978, I,

349-351; Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-zamân*, VIII/1, s. 130-131, 169; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XX, 103-104; Safedî, *el-Vâfi*, XIX, 307; İbn Receb, *eş-Zeyl'âla Tabakâti'l-Hanâbile*, Kahire 1372/1952-53 → Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), I, 198-201; Burhânedin İbn Müflih, *el-Makşadü'l'erşed* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin), Riyad 1410/1990, II, 147-148; Nuaymî, *ed-Dâris fi târîhi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, II, 64-65; Ebü'l-Yümn el-Uleymî, *el-Menhecü'l-ahmed* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1403/1983, II, 290-291; Dâvûdî, *Tabakâti'l-müfessirin*, I, 368-369; Abdulah b. Ali es-Sübeÿî, *ed-Dürü'l-münâddad fi esmâ'i kütübi mezhebi'l-İmâm Ahmed* (nşr. Ömer b. Garâme el-Amrî), Beyrut 1416/1996, s. 79-80; Orhan Çeker, "Ebü'l-Ferec eş-Şirâzi", *DİA*, X, 318-319.

FERHAT KOCA

İBNÜ'L-HANBELİ, Nâsihuddin

(ناصر الدين ابن الحنبلي)

Ebü'l-Ferec Nâsihuddin Abdurrahmân
b. Necm b. Abdilvehhâb
el-Ensârî ed-Dimaşki
(ö. 634/1236)

Hanbelî fakihî.

17 Şevval 554 (1 Kasım 1159) tarihinde Dimaşk'ta doğdu. Ensardan Sa'd b. Ubâde'nin soyundandır. Büyük dedesi Ebü'l-Ferec eş-Şirâzi, Hanbelî mezhebinin Suriye ve Filistin bölgesinde tanınması ve yerleşmesinde öncülük etmiş, bu sebeple onun soyundan gelenler İbnü'l-Hanbelî diye anılmıştır. Fakih ve müfessir olması yanında etkili bir vâiz olan dedesi Şerefülislâm Abdülvehhâb Hanbelî mezhebinin yayılması ve doktrininin gelişmesinde önemli rol üstlenen Dimaşk'taki Hanbeliyye Medresesi'ni kurmuş, *el-Müntehab fi'l-fıkh*, *el-Müfredât* ve *el-Burhân fi usûli'd-dîn* gibi çeşitli eserler kaleme almış, yaşadığı dönemde Eş'arîler'e karşı Selef akidesini savunmuştur. Babası Necm de döneminin önde gelen Hanbelî âlimlerindendi.

İbnü'l-Hanbelî, ilk eğitimini babasından ve dayısı Dimaşk vâizi Ebü'l-Hasan İbn Nüceyye'den (Ali b. İbrâhim b. Necâ) aldı; özellikle dayısının teşvikiyle daha genç yaşta iken vaaz vermeye başladı. Kadîlkudât Ebü'l-Fazl İbnü'ş-Şehrezûrî ve Ahmed b. Hüseyin el-İrâkî'nin derslerini takip etti. Ardından ilim yolculuğuna çıktı; Kahire, Bağdat, Musul, İsfahan, Hemedan ve Harameyn gibi birçok ilim merkezini dolaştı. Ebü'l-Feth İbnü'l-Mennî, Ebü'l-Bekâ el-Ukberî, Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzi, Şühde el-Kâtibe, Ni'met bint el-Kâdi Ebû Hâzım b. Ferrâ, Ebû Mûsâ el-Medîni, Muhammed b. Ömer el-İsfahânî ve Abdullah b. Ebü'l-

Hüseyin el-Cübbâ'î'den ders aldı. Selâhad-dîn-i Eyyûbî'nin 583 (1187) yılında Kudüs'ü fethinde hazır bulundu. 612'de (1215) hac dönüşü uğradığı Bağdat'ta dönemin Abbâsî halifesi Nâsır-Lidînillâh tarafından saygıyla karşılanan İbnü'l-Hanbelî, muhtemelen onun arzusu üzerine bir süre Bağdat'ta vâizlik yaptı; daha sonra ilim merkezlerine seyahatini sürdürdü.

620 (1223) yılında Erbil'den Dimaşk'a dönen İbnü'l-Hanbelî hayatının bundan sonraki dönemini burada geçirdi. Aynı yıl vefat eden Hanbelî âlimi Muvaqqakuddin İbn Kudâme onun Dimaşk'a gelmesine sevinmiş, mezhebin yayılacağı ve mensuplarının ihtilâfa düşeceği endişesinden kurtulduğunu söylemiştir (İbn Receb, II, 195). Aralarındaki samimi ilişkiye ve dostluğa rağmen bu iki âlim ilmi konularda birbiriley tartışmış ve farklı fetvalar vermiştir (*a.g.e.*, II, 195-199). Dimaşk'ta Hanbelî mezhebinin imamlığı kendisine intikal eden İbnü'l-Hanbelî dedesinin inşa ettirdiği Hanbeliyye Medresesi ile Selâhad-dîn-i Eyyûbî'nin kız kardeşi Râbia Hatun'un yaptırdığı Sâhibiyye ve Mismâriyye medreselerinde hocalık yaptı. Öğrencileri arasında başta oğlu Seyfeddin Yahyâ olmak üzere Zekiyyüddin el-Münzirî, Zeynüddin Hâlid b. Yûsuf en-Nablusî ve Muhammed b. Mahmûd en-Neccâr gibi âlimler bulunmaktadır. İbnü'l-Hanbelî, 3 Muharrem 634'te (6 Eylül 1236) Dimaşk'ta vefat etti ve Kâsiyün Mezarlığı'na defnedildi. Fıkıh ve hadis bilgisi yanında edebiyat kültürüne de sahip olan İbnü'l-Hanbelî'nin, Muvaqqakuddin İbn Kudâme'nin aksi yöndeki fetvasına rağmen müziği de şiir gibi iyi ve kötü diye ayırarak bazı şartlarla müziğe cevaz vermesinde (konuyla ilgili tartışma için bk. *a.g.e.*, II, 195-199) edebiyatla olan ilgisinin etkisi olmalıdır. Hayatı boyunca başta Abbâsî halifeleri ve Eyyûbî sultanları olmak üzere devrinin yöneticileriyle iyi ilişkiler kurmuştur.

Eserleri. 1. *Kitâbü Akÿiseti'n-nebiyyi'l-Muştâfâ Muhammed*. İçinde değişik açılardan da olsa bir tür kıyas, teşbih ve temsil bulunan 182 hadis ihtiva etmektedir. Buhârî ve Müslim'in *eş-Şahîh*'leriyle Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inden seçilen hadisler senedleriyle birlikte verilir. Eser Ahmed Hasan Câbir ve Ali Ahmed el-Hatîb tarafından neşredilmiştir (Kahire 1393/1973; Sayda 1415/1994). 2. *İstihrâcü'l-cidâl mine'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kur'ân'da yer alan cedel çeşitleriyle ilgili açıklamaların yapıldığı ve peygamberlerin hayatından örneklerin verildiği eseri Zâhir b. Avvâz el-Elmaî (Beyrut 1400/

1980; Riyad 1401/1981) ve Muhammed Habîb el-Hile (bk. bibl.) yayımlamıştır. 3. *el-İstis'âd bi-men lakitü min şâlihi'l-İbâd fi'l-bilâd*. İbnü'l-Hanbelî'nin çağdaşı olan elli âlimin biyografisini içine alan eseri İhsan Abbas neşretmiştir (bk. bibl.). *el-İstis'âd*, müellifin çağdaşı olan İbnü'l-Adîm tarafından kaynak olarak kullanıldığı gibi (*Buğyetü't-taleb*, III, 1268, 1297; X, 4565) İbn Receb de *Kitâbü'z-Zeyl'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*'de eserden alıntılar yapmıştır. Kaynaklarda İbnü'l-Hanbelî'nin *Esbâbü'l-hadis*, *el-İncâd fi'l-cihâd*, *el-Fuşûlü'l-müseccî'a*, *el-Makâmât* ve *Târîhu'l-vu'âz* adlı eserleri de zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Nâsihüddin İbnü'l-Hanbelî, *Kitâbü Akyyise-ti'n-nebiyyi'l-Mustafa Muhammed* (nşr. Ahmed Hasan Câbir - Ali Ahmed el-Hatîb), Kahire 1393/1973, neşreden giriş, s. 6-56; a.mlf., *İstihrâc-ü'l-cidâl mine'l-Kur'âni'l-Kerîm* (nşr. Muhammed Habîb el-Hile, *Mecelletü'l-Bahsi'l-İlmi ve't-türâsi'l-İslâmî*, içinde), III, Mekke 1400, neşreden giriş, s. 319-324; a.mlf., *el-İstis'âd bi-men lakitü min şâlihi'l-İbâd fi'l-bilâd* (nşr. İhsan Abbas, *Şezerât min kütübün mefkûde fi't-târîh* içinde), Beyrut 1988, s. 177-205; İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, II, 248-249; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, VIII/2, s. 700-702; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, III, 1268, 1297; X, 4565; Ebû Şâme, *ez-Zeyl'ale'l-Ravzateyn*, s. 164; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIX, 51-53; XXIII, 6-7; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII, 146; İbn Receb, *ez-Zeyl'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, Kahire 1372/1952-53 → Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), I, 68-73, 198-201; II, 193-201; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VI, 297-298; Nuaymî, *ed-Dâris fi't-târîhi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, II, 65-71, 79-82, 116, 201; Ebü'l-Yümn el-Ueymî, *el-Menhecû'l-aahmed* (nşr. Abdülkâdir el-Arnaût v.dğr.), Beyrut 1997, IV, 209-216; İbn Tolun, *el-Kalâ'idü'l-cevheriyye fi'târîhi's-Şâlihiyye* (nşr. M. Ahmed Dehmân), Dimaşk 1401/1980, s. 239-241; *Keşfü'z-zunûn*, I, 78; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 164-166; Orhan Çeker, "Ebü'l-Ferec eş-Şirâzî", *Dîa*, X, 318-319; Ferhat Koca, "Hanbelî Mezhebi", a.e., XV, 528.

FERHAT KOCA

İBNÜ'L-HANBELÎ, Radıyyüddin (رضى الدين ابن الحنبلي)

Ebü Abdillâh Radıyyüddin (Şemsüddin) Muhammed b. İbrâhîm b. Yûsuf el-Halebî el-Hanefî (ö. 971/1563)

Tarihçi, dil âlimi, edip,
şair ve fakih.

908 (1502) yılında Halep'te doğdu. Rebîa kabilesine mensuptur. Soyu, babasının anne tarafından dedesi olan fakih ve tarihçi Ebü'l-Velîd İbnü's-Şihne'ye ulaşır.

Kendisi Hanefîliği benimsemesine rağmen babası ve dedeleri Hanbelî olduğu için İbnü'l-Hanbelî'ye da Hanbelîzâde diye tanınır. Mehmed Süreyyâ Bey'in onu İbrâhîm el-Halebî'nin oğlu olarak göstermesi (*Sicill-i Osmânî*, IV, 116) doğru değildir. İbnü'l-Hanbelî ilk derslerini babasından aldı. Ahmed b. Hüseyin el-Bâkizî'den Kur'an ilimlerini, Abdurrahman b. Fahrün-nisâ ve Şehâbeddin Ahmed el-Hindî'den Arap gramerine dair bazı kitapları okudu. 929'da (1523) *Mişbâhu'd-dücâ fi harfi'r-recâ* adlı risâlesini Halep Kadısı Mîmarzâde'ye sundu ve 5 akçe vazife ile mükâfatlandırıldı. Daha sonra Ebüssuûd Efendi'nin "el-Kasîdetü'l-mîmiyye" sini şerh edip kendisine gönderdi; bu şerhi beğenilerek rütbesi 10 akçe yükseltildi. 941'de (1534) Halep'te Muhammed b. Şa'bân ed-Deyrûtî'den hadis öğrenimi gördü ve icâzet aldı. Muhammed el-Hanâcîrî'den hesap, Veliyyüddin eş-Şirvânî'den astronomi okudu. Halepli Mûsâ er-Resûlî'den belâgat, Burhâneddin İbrâhîm el-İmâdî'den çeşitli konularda ders aldı. 954 (1547) yılında gittiği hacdan döndükten sonra Dimaşk'a yerleşti. Aralarında Şeyhülislâm Mahmûd el-Belyûnî, Şeyhülislâm Şemseddin İbnü'l-Minkâr, Şeyhülislâm Kadî Muhibbüddin Muhammed b. Eyyûb ed-Dimaşkî ve Şeyh Şemseddin el-Esedî'nin de bulunduğu birçok talebe yetiştirdi. Halep'te başmüderres olunca bütün vaktini ders vermek ve eser yazmakla geçirdi. Abdüllatif b. Abdülmü'min el-Ahmedî el-Horasânî el-Câmî adlı bir şeyhe intisap ederek hilâfet aldığını söyleyen İbnü'l-Hanbelî 13 Cemâziyelevvel 971'de (29 Aralık 1563) Halep'te vefat etti ve Şeyh Muhammed el-Hâtûnî'nin kabri yakınındaki Mekâbirüssâlihîn'de defnedildi.

Yetmiş aşkın Arapça eser kaleme alan İbnü'l-Hanbelî'nin kuvvetli bir hâfizaya ve muhâkeme gücüne sahip bulunduğu kaydedilmektedir. Kaynaklar kendisini ayrıca iyi bir şair olarak nitelendirmektedir. Şehâbeddin el-Hafâcî "inciden çiçek dizisi gibi bir nazmı olduğunu, onun yanında Sa'leb en-Nahvî'nin esâmisinin okunmadığını" belirtirken (*Reyhânetü'l-elibbâ*, I, 169) Atâî de şiirlerinden övgüyle söz eder. Necmeddin el-Gazzî ise İbnü'l-Hanbelî'nin şiirlerinin güzel sayılmayacağını söylemektedir (*el-Kevâkibü's-sâire*, III, 43).

Eserleri. 1. *Dürrü'l-habeb fi'târîhi a'yâni Haleb*. 633 biyografiyi ihtiva eden eserde müellif, çağdaşı Halepli âlimlerle Halep'e dışarıdan gelen âlimlerden bahsetmektedir (nşr. Mahmûd el-Fâhûrî -

Yahyâ Zekî Ubâde, Dimaşk 1972-1974). 2. *ez-Zebed ve'd-darab fi'târîhi Haleb*. 6 Rebîülâhîr 951 (27 Haziran 1544) tarihinde tamamlanan eser İbnü'l-Adîm'in *Zübdetü Haleb*'inden ihtisar edilmiş ve bazı küçük ilâvelerde bulunulmuştur (nşr. Muhammed Altuncî, Safât-Küveyt 1409/1988). 3. *İhbârü'l-müstefid bi-ahbâri Hâlid b. el-Velîd* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2718/4, vr. 35^b-40^a). 4. *el-Âşârü'r-refî'a fi me'âşiri Benî Rebî'a*. Müellifin mensup olduğu Rebîa kabilesinin tarihi hakkındadır (nşr. Abdülazîz Sâlih el-Hilâlî, Küveyt 1406/1985). 5. *er-Revâ'ihu'l-ûdiyye fi medâ'ihî's-Su'ûdiyye*. Ebüssuûd Efendi'nin menâkıbına da irdir (Princeton Ktp., nr. 4319). 6. *Ud-detü'l-hâsib ve 'umdetü'l-mu'hâsib*. 954'te (1547) yazılmış olup İbnü'l-Hâim'in *Nüzhetü'n-nüzzâr fi şinâ'ati'l-ğubâr*'ının şerhidir (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, Felek-Riyâza, nr. 4301/1). Müellif, Şehâbeddin Ahmed b. Emîr el-Halebî ve Ebü'l-Hasan Ali el-Mevsîlî'nin de *Nüzhetü'n-nüzzâr*'a birer şerh yazdıklarını, ancak eserin bazı inceliklerini anlayamadıklarını belirtmektedir. 7. *Mehâ'ilü'l-milâha fi mesâ'ili'l-misâha*. 955 Cemâziyelâhîrinde (Temmuz 1548) tamamlanan kitap, İbn Kadî'l-Hümâmiyye el-Vasatî'nin *Ğunyetü'l-hüssâb fi 'ilmi'l-hisâb*'ının yer ölçümüyle (misâha) ilgili bölümünün şerhidir. Eserin 961 Ramazanında (Ağustos 1554) istinsah edilen nüshasındaki (Princeton Ktp., nr. 434) bir kayda göre, şerh müstensih tarafından 961 Zilkadesinde (Ekim 1554) *Ğunyetü'l-hüssâb*'la birlikte müellifinden okunmuştur. Kitabın 972 (1564-65) istinsah tarihli bir nüshası da Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de kayıtlıdır (Felek-Riyâza, nr. 4301/2, vr. 56^b-73^b). 8. *Tezkiretü men nesîye bi'l-vasatî'l-hendesî* (İskenderiye el-Mektebetü'l-belediyye, Fünûn, nr. 177/1). 9. *Ref'u'l-hicâb'an kavâ'idü'l-hisâb*. Ebü'l-Latîf el-Haskefî'nin zihin hesabıyla ilgili *Muhtasar*'ının şerhidir (Halep Ahmediyye Ktp. [bu nüsha için bk. İzzeddin et-Tenûhî, s. 90]; British Museum, Or., nr. 5821). 10. *Envârü'l-halek'alâ Şerhi'l-Menâr li'bn Melek*. Fıkıh usulüyle ilgili *Şerhu'l-Menâr*'ının hâşiyesi olup adı geçen eserin kenarında basılmıştır (İstanbul 1306, 1315). 11. *Hâşiye'alâ Şerhi'l-Lüb fi'l-uşûl*. Zekeriyyâ el-Ensârî'nin Tâceddin es-Sübki'ye ait *Cem'u'l-cevâmî*'i ihtisar ettiği *Lübbü'l-uşûl* adlı kendi eserine *Ğayetü'l-vuşûl ilâ Lübbi'l-uşûl* adıyla yazdığı şerhin hâşiyesidir (Princeton Ktp., nr. 5452). 12. *Rabtu's-şevârid fi halli's-*